

Sziklavári Károly

„...a nemzeti himnuszt neked kell megírni, addig a szobából ki nem lépsz”

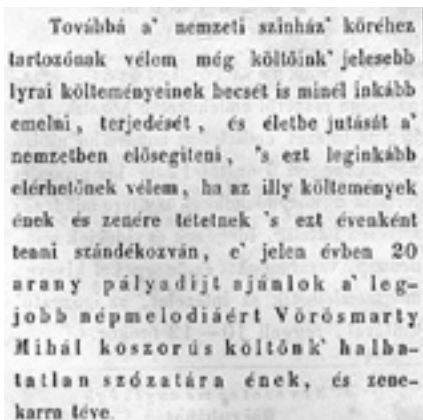
175 éve született Erkel Ferenc dallama

A késő reformkori kultúra mesés ívű kibontakozása jórészt a Nemzeti Színház intézményéhez, azon belül is egy kivételes tehetségű igazgató, Bartay Endre (András) személyéhez kötődött. Bartay néhány esztendőnyi direktori működése elegendő volt ahhoz, hogy pályázati kiírásaival és vezetői döntéseivel fölpezsdítse a honi művelődés vérkeringését, épp a Nemzeti Színházat téve meg a fejlődés centrumává. Távtatos hatású kiírásainak gyümölcse lett a *Szózat* és a *Himnusz* zenéje mellett a népszínmű is (mint új, specifikusan magyar szellemű színjátéktípus).

Midőn az első direktori hirdetmény – benne a *Szózat* megzenésítésére szóló felhívással – a sajtóba került,¹ Vörösmarty Mihály 1836/37 fordulóján megjelent költeménye már évek óta a *nemzetet megszólító* alkotás hevületével sugározta át a magyarság szellemi életét. Érzékeltetésképp elegendő Deák Ferenc 1842. évi – majd utóbb följegyzett – dicsőítő beszédéből idézni: olyan „nemzeti ereklye” a *Szózat*, melynek olvastán „több, hosszasabb magyarázatra nincsen szükség”.²

Bartay 1843. évi megzenésítési hirdetménye így szólt:

A beadás határideje az esztendő virágvasárnapja volt. Huszonkét pályamunka érkezett, amelyek közül jelenleg tizenöt kottaanyaga hozzáférhető, Egressy Béni díjnyertes kompozícióját is ideértve.³ A május 10-i bemutatón az ő dallama mellett két további, a bírálók által kiemelt megzenésítés csendült föl: Thern Károlyé és Fáy Gusztáv. Adler

Továbbá a 'nemzeti színház' köréhez tartozónak vélelmem még költőink' jelesebb lyrai költeményeinek becset is minél inkább emelni, terjedését, és életbe jutását a' nemzetben elősegíteni, 's ezt leginkább elérhetlőnek vélelmem, ha az illy költemények ének és zenére tetelnek 's ezt évenként teani stándékozván, e' jelen évben 20 arany pályadíjt ajánlok a' legjobb népmelodiáért Vörösmarty Mihál koszorús költőnk' halhatatlan szózatára ének, és zene-karra téve.

¹ A Regélő (Pesti Divatlap) 1843. január 29-i számában jelent meg, január 26-i fogalmazási dátummal.

² A Szózatról, a vers recepciótörténetéről, megzenésítéseiről (stb.) lásd a kritikai kiadás jegyzetanyagát: Vörösmarty Mihály összes művei. Kisebb költemények II. (1827–1839). Sajtó alá rendezte Horváth Károly, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1960. Benne Deák Ferenc gondolatairól: 627.

³ E művekről s a nagyrészt anonim pályázati anyagról lásd a jelen tanulmány szerzőjének dolgozatát: *Néphimnusz-kísérletek, „nemzeti népdalok” és Szózat-megzenésítések a XIX.*

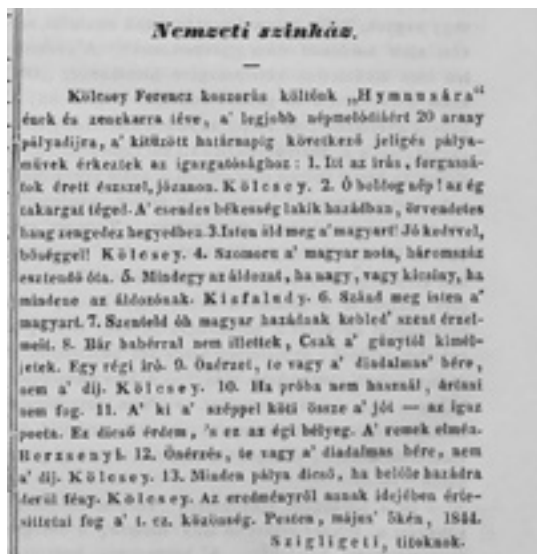
György (Erkel Ferenc apósa) és a nagyenyedi Mester Károly nevét ismerjük még a pályázóké közül. De pályázaton kívüli Szózat-megzenésítők is bőséggel akadtak akkortájt – köztük Erkel Ferenc. Kompozíciója elnyerte Vörösmarty tetszését, majd nyilvánosan is fölhangzott (1843. május 30.), revideált verziója öt esztendőre rá nyomtatásban is megjelent. Az egyetlen olyan Szózat-megzenésítés volt Egressy díjnyertes – és heteken-hónapokon belül már mindkét Hazza-szerte⁴ énekelt – melódiája mellett, amelynek jelentősebb utóéletéről beszélhetünk.⁵

Bartay 1844. évi pályázati felhívásait ugyanaz a lap közölte elsőként, mint az esztendővel korábbi hirdeteményt is.⁶ A *Himnusz* megzenésítésére vonatkozó szakasz:

Beadási határidőként május elsejét jelölte meg Bartay. Tizenhárom pályamunka érkezett, amelyekről ekképp tájékoztatott Szigligeti Ede színházi titkár:⁷

A díjnyertes és egyes sorszámot vi-

3or. Miként tavál, ugy ez idéa is meggyőződése az, hogy a' nemzeti színház' köréhez tartozik, költőink' jelessebb lyrai költeményeinek becsét mível inkább emelvi, terjedését és életbe jutását a' nemzetben elősegíteni, 's ezt leginkább elérhetőnek véli, ha azily költemények ének- és zenére ítélnék, 's ezt évenként tenni szándékozván, ez érben ismét 20 arany pályá díjt tűz ki a' legjobb népmelódiáért — Kölcsey Ferencz koszorús költőnk' Hymnusá-r a' ének és zenekarra léve. Ezen Hymnus olvasható Kölcsey öszves munkáinak I. kötete' 113dik lapján.

selő Erkel Ferenc-melódiával együtt a dicséretet kapott megzenésítéseket – Egressy Béni hármás, Molnár Ádám négyes, Travnyik János hatos, Éliás Márton tizenegyes, valamint Seyler Károly tizenkettes és tizenhármás sorszámú szerzeményeit – egyaránt megismerhette a Nemzeti Színház közönsége a július 2-i bemutató alkalmával. A pályázati munkák közül – Erkel Ferenc vegyeskarra és ze-

század derekán, in: Bónis Ferenc (szerk.), *Magyar Zenetörténeti Tanulmányok a nemzeti romantika világából*, Budapest, Püski Kiadó, 2005, 8–47.

⁴ Egykorú kifejezéssel élve, Magyarország és Erdély kettősségére utalva.

⁵ Bővebben lásd a jelen tanulmány szerzőjének dolgozatát: „...a hazát keresztüliradó nemzeti dalunk...”. *Erkel Ferenc Szózata*, in: Ittész Mihály (szerk.), *Részletek az egészhez. Tanulmányok a 19. és 20. század magyar zenéjéről. Emlékkönyv a 80 éves Bónis Ferenc tiszteletére*, Budapest, Argumentum Kiadó – Kodály Zoltán Archívum, 2012, 106–114.

⁶ Regélő (Pesti Divatlap) 1844. március 3. (február 29-i fogalmazási dátummal ellátva).

⁷ Regélő (Pesti Divatlap) 1844. május 12.

nekarra írt alkotása mellett⁸ – az alábbi kompozíciók maradtak ránk, olykor csupán torzóként a kéziratanyag részbeni elkallódása miatt:⁹

– Egressy Béni megzenésítése férfikarra és zenekarra: 3. sorszámú pályamű, jeligéje: „Isten áldd meg a Magyarot”¹⁰

– Jankó Mihály jelige és sorszám nélküli megzenésítése,¹¹ háromféle kézirat változatában ismerjük¹²

– ismeretlen szerzőjű megzenésítés férfikarra és zenekarra: 7. sorszámú pályamű, jeligéje: „Szenteld Óh Magyar Hazádnak kebled szent érzelmeit”¹³

– ismeretlen szerzőjű megzenésítés vegyeskarra és zenekarra: 8. sorszámú pályamű, jeligéje: „Bár babérrel nem illettek / Csak a' gúnytól kíméljete. / Egy régi Író.”¹⁴

– ismeretlen szerzőjű, jelige és sorszám nélküli megzenésítés férfikarra és zenekarra¹⁵

Erkel Ferenc saját jeligéjét is Kölcseytől választotta (aki a zeneszerző által „rajongásig kegyelt és kedvelt” költők egyike volt¹⁶): „Itt az írás, forgassátok érett ésszel, józanon. Kölcsey” (*Vanitatum vanitas*). Majd a *Himnusz* versszövegét épp a megzenésítés tette olyan fokon közismertté, amilyenek Vörösmarty *Szózata* minősült már a pályázati kiírás előtt.¹⁷ Erkel dallama több ízben is föl-

⁸ Másolt partitúrája: Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtára, Ms. mus. 1/c.

⁹ Legutóbbi leírásuk, amelyhez képest a jelen közlés újdonságot is tartalmaz: Riskó Kata, *Erkel Himnuszának keletkezése és hagyományozódásának története az első világháborúig*, in: Tóth Magdaléna (szerk.), *A magyar Himnusz képes albuma*, Budapest, Argumentum–OSZK, 2017, 97–127.

¹⁰ Kézirat: MTA Zenetudományi Intézet könyvtára (Major Ervin hagyatéka), C–388 sz. Fond. 2/58.

¹¹ enyedi Jankó Mihály (1818–1896): polgármester, jogász, uradalmi kormányzó, zeneszerző. (https://www.gyorikonyvtar.hu/gyel/index.php/Jank%C3%B3_Mih%C3%A1ly,_enyedi_és_http://kunymuzeum.hu/honap-mutargya/janko-mihaly-a-kulturaszereto-uradalmi-kormanyzo.) Életútja részben Gyórhöz kötődött, *Himnusz*-megzenésítését is ott adta elő a helybeli férfikar 1847. január 31-én (Dr. felpéczi Petz Lajos, *Győr város zenei élete. 1479–1926*, Győr, Győri Ének- és Zeneegylet, 1930, 20.).

¹² Vegyeskari, férfikari, valamint zongorakíséretes férfikari verziókban. Előbbiek lelőhelye: Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtára, népszínházi gyűjtemény 335.; utóbbi: Győri Egyházmegyei Levéltár, a győri székesegyház kottatára, J. 1. Jelen sorok írásakor a győri gyűjtemény intézményi zárva tartás miatt nem kutatható, az azonosítás alapjául Bárdos Kornél munkája szolgált: *Győr zenéje a 17–18. században*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980, 421. (a Vavrincez Veronika által összeállított tematikus műjegyzék 758. száma).

¹³ Kézirat: Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtára, Ms. mus. 10869.

¹⁴ Kézirat: Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtára, népszínházi gyűjtemény 1344.

¹⁵ Kézirat: Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtára, népszínházi gyűjtemény 792/56.

¹⁶ Ábrányi Kornél szavai: *Erkel Ferenc élete és működése*, Budapest, Schunda V. József kiadása, 1895, 213.

¹⁷ A *Szózat* eredendő népszerűségéről Bartay 1843. évi, idézett fogalmazásmódja is világosan árulkodik: „20 arany pályadíjt ajánlok a legjobb népmelódiáért Vörösmarty Mihál koszorús költőnk halhatatlan Szózatára”. Egy esztendővel később, a *Himnusz*-pályázat kiírásakor már a Kölcsey-köteten belüli lapszámot is meg kellett adnia!

hangzott nyilvánosan már rögvest a bemutató évében,¹⁸ s dacára, hogy szinte kezdettől fogva nemzeti himnuszként emlegették, csak 1989-ben lett törvényi szabályozás útján is azzá.

Zenei világát illetően szintézisjellegről beszélhetünk: alapvetően nyugatias melódiavonalába magyar stíluselemek vegyülnek (míg Erkel 1843. évi *Szózat*-zenéje egészében magyar muzsika volt). Nyitó dallamsora még csak önmagába visszahajló ívében emlékeztet a neves bécsi előképre, a *Gott erhaltéra*, a következő frázis viszont már Haydn azonos szerkezeti szerepű melódiaszakaszának szinte hangról hangra egyező megfelelője.¹⁹

Az 1840-es évtized közepe táján a *Himnusszal* és a *Szózattal* párhuzamosan több, eltérő karakterű dallam, többfajta funkciót betöltve élt nemzeti énekként – s mellettük a *Rákóczi-induló* instrumentális nemzeti zeneműként – a köztudatban. Jó néhány további elkallódott – vagy mára úgyszólván feledésbe merült – hazafias melódia szolgált az 1843–44. évi *Himnusz*- és *Szózat*-megzenésítések közvetett-közvetlen előzményéül. Ezek egy része nyilvánvalóan a Joseph Haydn által 1797-ben komponált *Gott erhalte...* császárhimnuszt helyettesítő szándékkal keletkezett (a kor mindenre kiterjedő, nemzeti szellemben fogant törekvéseinek jegyében), míg mások bárminemű himnikus jelleg nélkül váltak nemzeti gondolatiság hordozóivá. Minthogy az 1810-es évektől egyre gyakrabban – de a század közepéig még nem *feltétlenül* – csendült föl nálunk a *Gott erhalte* hivatalos ünnepeken, természetesen mondható, hogy a császárhimnusz versszövege – máskor pedig nemesen ívelő dallama – több alkalommal is az inspiráció jelentékeny forrásának bizonyult a magyar király- (vagy nép-) himnusz-kísérletek alkotói: költők, muzsikusok számára.²⁰ (Éppúgy, ahogy annak idején a császárhimnusz versszövegírója is az Angliában megismert nemzeti ének, a későbbiekben angol himnusszá lett *God save the King*-től nyert konkrét mintát, majd szerzeményéhez az idősödő Haydn is valamilyen fokú indíttatást.) A szabadságharc előtt még aligha gondolt valaki is gyűlölettel erre a dallamra. A korviszonyokra jellemző, s ma már megmosolyogtató eset zajlott le a Turszkygyalogezred fölesketésekor a magyar alkotmányra, 1848. június 1-jén: előbb a *Gott erhaltét* játszotta el a zenekar, majd később a *Rákóczi-indulót* is!²¹ A *Gott erhalte* csupán a szabadságharcot követően vált közutálattá tárgyává a magyarság szemében, mivel magának az elnyomatásnak lett hangzó jelképévé. E viszonyu-

¹⁸ A bemutató körülményeiről, valamint a mű utóéletéről lásd: Kőlcsey Ferenc minden munkái. *Versek és versfordítások*, sajtó alá rendezte Szabó G. Zoltán, Budapest, Universitas Kiadó, 2001, 735–765.; *Himnusz. Kőlcsey Ferenc költeménye / Erkel Ferenc zenéje. Keletkezéstörténeti tanulmánnyal közreadja Bónis Ferenc*, Budapest, Balassi Kiadó, 2010; Riskó Kata hivatkozott tanulmánya.

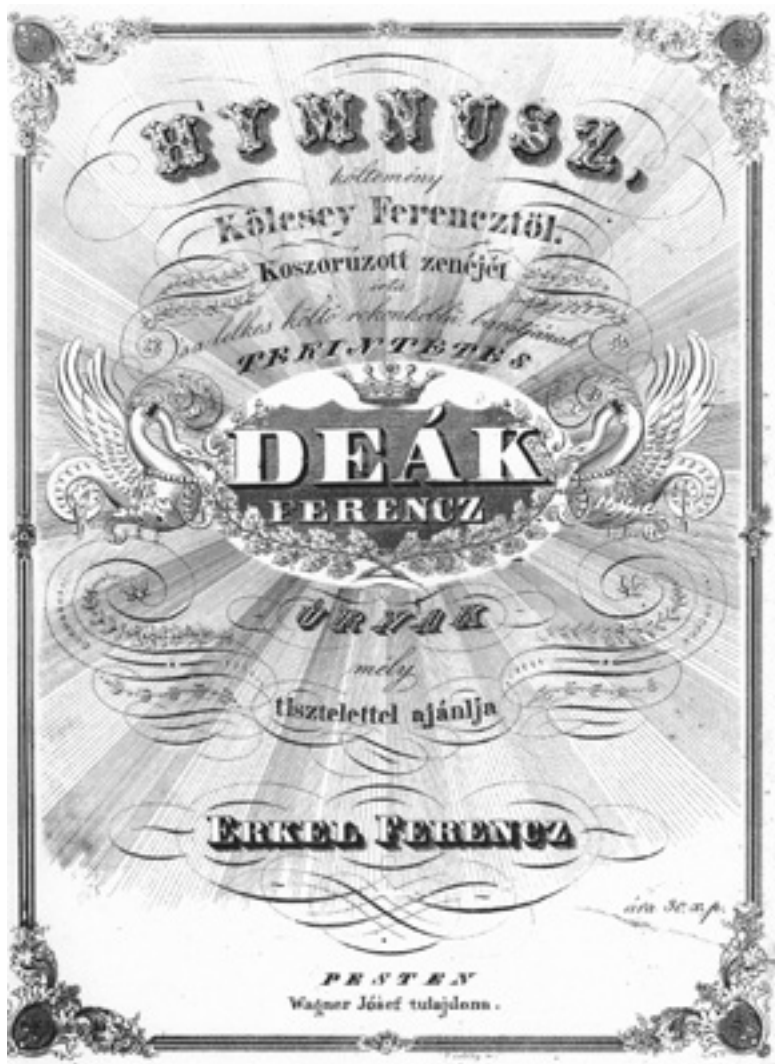
¹⁹ Lásd Bónis Ferenc hivatkozott munkáját (30–31.); a nyitó dallamív német stílusú köznyelvi jellegéről lásd Vikár László tanulmányát: *A népies műdal-stílusról, II. rész*, in: *Énektanítás* 1959/6., 13., lásd továbbá Major Ervin észrevételét az *Erkel Ferenc műveinek jegyzéke* című bibliográfiában. In: Bónis Ferenc (szerk.), *Magyar zene-történeti tanulmányok. Írások Erkel Ferencről és a magyar zene korábbi századairól*, Budapest, Zeneműkiadó, 1968, 24.

²⁰ Lásd erről részletesebben a jelen tanulmány szerzőjének hivatkozott dolgozatát: *Néphimnusz-kísérletek, „nemzeti népdalok” és Szózat-megzenésítések a XIX. század derekán*.

²¹ Karch Pál, *Pest-Buda katonazenéje 1848-ban*, Budapest, MTA Zenetudományi Intézet, 1983, 26.

láson a kiegyezést követő időszak sem változtatott lényegileg: az erőszakos politikai múlt felhangjait megőrizte a magyar emlékezet. S ez különösen a XX. századelő alkotmányos válságának idején vált konfliktusteljessé, midőn – többnyire immár különösebb retorziók nélkül, de a közéletet minduntalan felkavaró hevülettel – napról napra követték egymást a különféle *Gott erhalte*-botrányok. E parázs mindennapok legművesebb művészi tükre – *Gott erhalte*-persziflázásával – az ifjú Bartók Béla *szimfóniai költeménye*, a *Kossuth* (1903).

Mint arra már történt utalás, Erkel Ferenc *Himnuszának* nyugati jellegű dalamvonalát eredetileg magyar *choriambus*- és nemzeti muzsikákra jellemző további („verbunkos”-) ritmusképletek ékesítették.²² A pályázati kézirat mellett ilyen volt még az első kiadás is (Wagner József, Pest, 1844: lásd a kottamellékletet).

²² Lásd ezekről Bónis Ferenc és – még részletesebben – Riskó Kata hivatkozott tanulmányait.

HYMNUS,
Kölesy Ferencztől

Koszoruzott Melodia

szertője

ERKEI FERENCZ.

ANDANTE RELIGIOSO.

Soprano.

Alto.

Tenore.

Basso.

Pianoforte
 Orgue, ou
 Physharmonica.

Tamtam.

The musical score consists of six staves. The vocal staves (Soprano, Alto, Tenor, Bass) are in a common time signature and contain mostly rests, with a final note in the fourth measure. The piano/organ part is in a common time signature and features a melodic line with a dynamic marking of *p* and performance instructions: *Tutti legato.* and *ritard.* The tamtam part is in a common time signature and provides a simple rhythmic accompaniment.

The image shows a musical score for voice and piano. It consists of two systems of staves. Each system includes a vocal line (soprano), two piano accompaniment staves (treble and bass clef), and a grand piano section (treble and bass clef). The music is in a minor key and 3/4 time. The lyrics are in Hungarian.

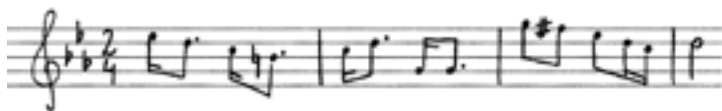
System 1:

Vocal line: *ff*
 Je - ten, áldd - meg a' Ma - gyart jó kedvel, bű - ség - e - get,

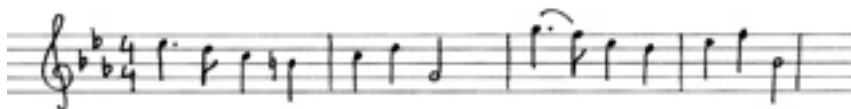
System 2:

Vocal line: *ff*
 nyújts fe - lé - je vé - dő karrt, ha künd el - len - ség - e - get;

Szintúgy a kompozíció magyar stílusrétegéhez tartozik egy átvétel saját Szózat-zenéjéből:²³

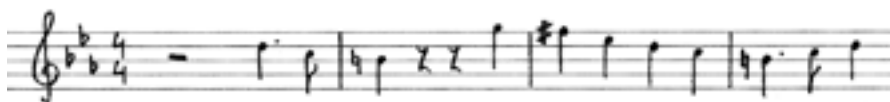
A nagy vi- lá- gon e kí- vül Nin-csen szá-mod-ra hely

Bal- sors a- kit ré- gen tép Hozz rá víg esz-ten-dőt

A bővített szekundlépést tartalmazó, ízesen magyaros hangzású záróív megfelelőjét már az 1840-ben bemutatott *Bátori Máriában* fölfedezhetjük:²⁴

Mária (kétségbeesve)

Jaj ne- kem! Ó, ments ki in- nen, Is- te- nem!

A *Himnusz* vokális zárószakaszának is megvan az előzménye ugyanebben az operában, az I. felvonásfinálé ünnepi karmuzsikáinak egyikeként:²⁵

²³ Vö. Bónis Ferenc hivatkozott tanulmányával (26–27.), ám itt a *Szózat* 1843. évi verzióját vettük alapul az összehasonlításhoz. (Utóbbiról lásd részletesebben a jelen tanulmány szerzőjének hivatkozott dolgozatát: „...a hazát keresztüliadó nemzeti dalunk...”.)

²⁴ II. felvonásfinálé (No. 14., *Larghetto*: 65–68. ütem). Köznyelvi fordulat, amely már a hangszeres *Rákóczi-nótából* ismerős.

²⁵ No. 7: 84–88. ütem. A melódiaív változata megjelenik a finálé rá következő kartételében is (170–182. ütem), további rokona ugyanennek a számnak a 253–254. üteme (előzményével együtt: 237–238. ütem).

bol-do-gít-va nem-ze-tün-ket á- raszt- va fé- nyi- vel

De még véletlenül se ütközzünk meg Erkel – alighanem minden szerzői szándékot nélkülöző – dallamkölcsonzésein: lényegében J. Haydn is ugyanazt tette a császárhimnusz-melódia komponálásakor, amelynek szintúgy megvannak a régi nyugati himnódiában kimutatható előképei, ahogyan az újabb – elsősorban a XVIII. századi – zenében, beleértve saját kompozícióit is.²⁶ A *Gott erhaltét* esztendővel megelőzően komponált *Trombitaverseny* különösen érdekes tanújelét adja, hogyan érlelődött-formálódott már Haydn muzsikájában az oly jellegzetes nyitómelódia!²⁷

A *Bátori Mária* egységesen öröm-affektusú karával – s így annak magasba ívelő befejezésével – szemben a *Himnusz* énekelt szakaszának végső dallamfrázisa viszont ünnepélyes méltósággal lehajlik.²⁸ E pillanat sarastrói áthallására figyelmeztet a szakirodalom, hiszen a hangszerkíséretben egy jellegzetesen „varázsfuvolás” – W. A. Mozart művének afféle „vezér-” harmóniameneteként ismert –, hatásában mély értelmű zárlati akkordsor társul a *Himnusz* utolsó dallamhangjaihoz.²⁹ A megzenésítő Erkel ezzel olyan – szakrális többletjelentést is hordozó – tartalmat tudott hozzátenni a költeményhez, amelyet félreismerhetetlenül *reformkorinak* tarthatunk. Kölcsény strófáinak zárógondolata önmagában még – a versszöveg kollektív tónusú fogalmazásmódja ellenére is – magányos, keserű költői fohász. (Kínálkozó hasonlatként: téli, januári fohász.) Ahogyan a költeményt roppant dimenziókban értelmező Illyés Gyula látatja e befejezést: „Szárnyalásából a vers megérkezett, ez a jelen. Ez a magyar béke. Reményért, vigaszért igazán csak az éghez lehet fordulni. E szakasz után olyan a csönd, mint az orvos szavaira: itt már csak Isten segíthet. Ebben a valóban halotti csöndben száll fel az utolsó szakasz sóhajtása. [...] A vers a legkétségbeesettebb reménytelenség bölintő magyaros beismerése után behunytt szemű fohászban

²⁶ Lásd H. C. Robbins Landon áttekintését: *Haydn / Chronicle and Works in Five Volumes / The Years of 'The Creation' / 1796–1800*, London, Thames and Hudson, 1977, 271–274.

²⁷ Lásd az *Andante* tétel kezdetét, valamint a finálé 39–43. ütemeit!

²⁸ Az operakar diadalmos tónusú kicsengése mégis tovább élt valamelyest a *Himnusz* befejezésének eredeti – az énekszólamoktól eltávolodó, fölfelé kanyarodó – zenekari anyagában, jóllehet, *pp* dinamikai utasítással. A pályázati *Himnusz*-partitúra facsimile közreadását lásd Bónis Ferenc hivatkozott munkájában.

²⁹ Lásd Bónis Ferenc hivatkozott munkáját. A hangnemválasztás is azonos: az *Esz-dúr* a *Varázsfuvola* keret-tonalitása.

oldódik fel.³⁰ Ám e feloldódás relatív érvényű marad Kölcsey poézisében. „A *Hymnus*, a nemzet közös éneke, önkínzó magányban keletkezett” – figyelmeztet az elemző Lukácsy Sándor,³¹ s e megállapítás igazságtartalma még az életmű előrehaladtával elsőként megtalált kollektív hangvétel ellenére is szilárd tény: a költői folytatás nem sokkal később a *Remete* és a *Vanitatum vanitas* lett. A nemzet már újabb életperiódusában fogant erkeli befejezésből – az előjáték anyagát visszaidéző hangszeres utójátékkal együttesen – érezhetően kicsendül a bizakodás szava. Olyannyira, hogy e lezárás kapcsán *Himnuszunkról* is elmondhatjuk: „több, hosszasabb magyarázatra nincsen szükség”. Idézzük ide mottószerűen Vörösmarty Mihály 1840. évi Liszt-ódájának sorait! „Jobb korunk jött. Újra visszaszállnak, / [...] A kihalt vágy s elpártolt remény”, és főként: „hála égnek! / Még van lelke Árpád nemzetének”. Magát a gondolati lényeket – négy esztendővel híres Liszt-ódája előtt – így sűrítette egyetlen, lapidáris mondatvégebe a hon ünnepelelt költője: „Él nemzet e hazán.”

Kölcsey és Erkel *Himnusz*-befejezéseinek különbsége: különbség 1823 és 1844 között.³² (Folytatva az iménti hasonlatot: különbség a hosszú „nemzeti tél” vége, majd a „nemzeti kitavaszkodás” ideje között.³³) Az erkeli befejezés ünnepélyessége meghittén csöndes, kollektív reformkori hálaadás, hálaének is egyben, amelynek emelkedettsége úrrá lesz a keserv és vigasztalanság tónusain.

Végezetül álljanak itt Vas Andor³⁴ méltató sorai Erkel *Himnuszának* első kiadásáról:³⁵

„Négy tagból álló bevezetés előzi meg az ének kezdetét, lassú s összeolvadó hangokban, melyek közt a legszebb hatást a ‚tamtam’ teszi harangszerű hangokban, előre figyelmeztetvén a hallgatót, hogy amit hallani fog, vallásos, emelkedett buzgóságot igényel, mely hangok azonban elnémulnak, mintegy nagyobbak, szebbnek engedve helyet, mihelyt maga az ének kezdődik.”

„És ha magyar vagy, [...] ha valaha e nemzet kiállt szenvedései, hosszas gyötrelmei, röviden felvillanó fényszakaival hirtelen ellobadó fölemelkedésének, ha valaha a jelen küzdései, törekvése, a zsidbasztó állapotból kiemelkedni iparkodása, – ha mindezek agyadban valaha megfordultak, ha lelked ezek-

³⁰ *Magyarok. Naplójegyzetek* (Részletek), in: Illyés Gyula, *Az író hűsége*, válogatta (stb.) Domokos Mátyás, Budapest, Természet- és Társadalombarát Fejlődésért Közalapítvány – Kortárs Kiadó, 2002, 67.

³¹ *A Hymnus és a Szózat*, in: Lukácsy Sándor, *A hazudni büszke író. Válogatott tanulmányok*, Budapest, Balassi Kiadó, 1995, 115.

³² Hasonló következtetésre jut Lukácsy Sándor is hivatkozott tanulmányában, egy Kölcsey- (*Rákóczi nimfájához*: 1814) és egy Vörösmarty-vers (*Jóslat*: 1847) textusának összevetésekor.

³³ Ne feledjük el azt sem, hogy Erkel is a honi kultúra építőmesterei közé tartozott akkoriban. Túl volt immár két operájának össznemzeti sikerén: az 1840-ben színre vitt *Bátori Mária* után 1844. január 27-én – pár hónappal a *Himnusz* komponálása előtt – káprázatos örömmámorban került nyilvánosság elé a *Hunyadi László*.

³⁴ Hazucha Xavér Ferenc (később: Kelményi László) írói álneve.

³⁵ *Életképek*, 1844. szeptember 25., a hosszú cikk két részlete (részint modernizált szövegközlés).

re emelkedett, s szíved mélyéről remegő fohász kelt a nemzetek istenéhez, e honra s nemzetére áldásért esedező; ha szereted, mint kell, mondom, a magyar nemzetet, lehetlen e hangokra mélyen meg nem indulnod, lehetlen kínos kéjjel, kétség és remény közt a homályfödte jövőndő iránt, mély elérzékenyülés nélkül e felséges hymnusznak főleg második és utolsó szakaszát, hatályos és valódi nemzeti hangjaival, melyekben oly szépen egyesül a töredelmes bűnbánat az imafohászt esdeklő szózatával; – melyre, ha még egy általános pillanatot vetünk, meg kell egyszersmind azt is mondanunk, hogy az egy oly kerekded, összevágó s egymásból folyó dal-öntvény, melynél népénekké cél-szerűbbet nem kívánhatni.”

*

Általánosan ismertnek mondható a Gárdonyi Géza tollából – jóval Erkel halála után – közölt, tréfás mellékízű történet a *Himnusz* komponálásával kapcsolatosan.³⁶ Eszerint Bartay direktor kérdőre vonta színházi karmesterét a pályázati határidő lejártát megelőző napon: nyújtott-e be *Himnusz*-megzenésítést? S mivel nemleges választ kapott, ellentmondást nem tűró temperamentumossággal rázárta a szobaajtót: „Csináld meg rögtön!” Az újabb szakirodalom többször is rácsúfolni igyekezett a Gárdonyi által megörökített eseményre, kimondatlanul is legendagyártással vádolva meg az író. Holott az elbeszélés még Erkel életében napvilágot látott – szerényebb keretek között ugyan, mint Gárdonyinál, sőt részleteiben el is térve attól, a kulcsmomentumokat mégis magában foglalóan. Székely Józsefnek a Pesti Napló 1888. április 18-i, reggeli számában *Erkel Ferenc dal-műveiről* címmel közölt cikke az alábbi idevágó mondatokat tartalmazza:

A »himnusz« története azt is mutatja, mily véletlenül támad Erkelnél a zenei és költői eszme. A Kölcsey himnusza megzenésítésére 20 arany pályadíj volt kitűzve s még egy nap vala hátra a kiszabott határidőből, midőn benyit Erkelhez Bartay s azt kérdi tőle: »pályázott-e?« Erkel azt felelte, hogy »nem«, sőt »nem is akar pályázni.«
»Micsoda?« kiáltott rá Bartay, »a nemzeti himnuszt neked (pertu barátok voltak) kell megírni, addig a szobából ki nem lépsz« s azzal rácsukta Erkelre az ajtót.

„A »himnusz« története azt is mutatja, mily véletlenül támad Erkelnél a zenei és költői eszme. A Kölcsey himnusza megzenésítésére

20 arany pályadíj volt kitűzve s még egy nap vala hátra a kiszabott határidőből, midőn benyit Erkelhez Bartay s azt kérdi tőle: »pályázott-e?« Erkel azt felelte, hogy »nem«, sőt »nem is akar pályázni.«

»Micsoda?« kiáltott rá Bartay, »a nemzeti himnuszt neked (pertu barátok voltak) kell megírni, addig a szobából ki nem lépsz« s azzal rácsukta Erkelre az ajtót.”

Tekintve, hogy a cikk még a zeneköltő életében megjelent, a történet aligha származhatott mástól, mint magától Erkeltől. Feltételezve továbbá, hogy a pályázati kottapéldányokat – a beérkezett, majd vélhetően egyazon szekrényben tárolt csomagokat – egyszerre számozták végig a felbontáskor – ami hihetőnek és praktikusnak tűnhet a színházi élet nyüzsgő mindennapjainak tükrében –,

³⁶ Fabó Bertalan (szerk.), *Erkel Ferencz Emlékkönyv*, Budapest, Pátria, 1910, 212–214.

magyarázatot kaphatunk arra, miért is viselhetett egyes sorszámot Erkelnek a jelek szerint igen kései pillanatban beadott megzenésítése: az elsőből utolsók, míg az utolsókból elsők lettek a beszámozással.³⁷ Minthogy a pályázati határidő 1844. május elsején járt le, az elbeszéltek alapján április 30-át tekintetjük a *Himnusz*-dallam születésnapjának.

Bartay Endre 1841-ben

A fiatal Erkel Ferenc portréja

³⁷ S nem Erkel pályázati *szándékáról* vall, hogy nem volt tagja az elbíráló bizottságnak – ahogyan időnként kommentálják e tényt –, hanem éppen fordítva: azért nem *lett* tagja a bizottságnak, mert pályázott. 1844 júniusának közepéig nincs hír a bizottság összetételéről (és miért is hozott volna ebben végleges döntést Bartay még a pályázati határidő vége előtt?).